

N. SZABÓ JÓZSEF
Az újjáépítés és a NÉKOSZ
 (1945–1948)

I. A demokrácia és a régi értelmiség

A II. világháború utáni demokrácia kiépítésekor Magyarország meghatározó politikai erőinek tisztában kellett lenniük azzal, hogy olyan értelmiséget örököltek, amelynek nemcsak a hatalmi-politikai apparátushoz tartozó része, hanem egyes szakmai csoportjai is – eltérő módon ugyan, de – kötődtek az előző rendszerhez. A Horthy-korszak hatalmi elitje az intelligenciát egzisztenciálisan is magához kötötte, erkölcsi és szakmai elismerésben részesítette. Az értelmiség és a hatalom viszonyát a gazdasági és politikai érdekek mellett az ideológia is stabilizálta. A két háború közötti keresztény–nemzeti ideológiával az értelmiség széles rétegei egyetértettek.

A „nemzeti újjászületés” 1944. december 21-i debreceni meghirdetésekor a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörülő pártok (Magyar Kommunista Párt, Független Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt) a társadalom összes „antifasiszta” erőinek, így az értelmiségnek a részvételére is számítottak.¹ A cselekvő magatartás azonban az értelmiségnek csak a kisebb részét jellemezte; a többség passzív maradt. A passzivitás oka elsősorban az volt, hogy az utat és távlatot veszített értelmiség nem találta a helyét az új rendszerben, másodsorban pedig az, hogy a politikai pártok egyes képviselői sem kívántak megfelelő szerepet juttatni neki az újjáépítésben. A polémia arról folyt, hogy a múltban játszott szerepe alkalmassá teszi-e az értelmiséget arra, hogy részt vegyen az újjáépítésben, illetve hogy mely csoportjai vonhatók be az új, demokratikus Magyarország megteremtésébe.²

A széles skálán mozgó, szélsőséges megközelítéseket is tartalmazó vélemények közös konklúziója az volt, hogy az értelmiségnek van – illetve kell, hogy legyen – jövője a demokratikus Magyarországon. Az értelmiségnek kedvező perspektívát ígérő demokratikus hatalom és e társadalmi réteg között nemsokára

feszültség keletkezett. Ennek oka, hogy a demokráciának – az értelmiség megnyerése mellett – fontos politikai érdeke volt az úgynevezett „fasiszta érzületű” értelmiség felelősségre vonása. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a korabeli nemzetközi antifasiszta intézkedésekhez hasonlóan több rendeletet hozott, ezek közé tartozott a közalkalmazottak, majd a magánalkalmazottak igazolásáról szóló rendelet.³ A rendeletek alapvető célkitűzéseinek megvalósítását gyengítette, sőt, a végrehajtás során igen sok félreértésre adott lehetőséget, hogy nem tisztázták pontosan a „népellenség” fogalmát,⁴ illetve az eljárás során elkövetett visszaélések miatt az értelmiség nagy része ellenségesen fogadta az igazolásokat.⁵ Az értelmiség nélkül viszont az újjáépítést nem lehetett megvalósítani. A koalíció legkülönbözőbb irányzatai ezért felhívással fordultak az értelmiséghez, amelynek többsége azonban, mint említettem, nehezen aktivizálódott. Ennek egyik fő oka a kivárási politika mellett az volt, hogy az infláció az összes társadalmi csoport közül éppen az értelmiségieket érintette a leg súlyosabban. A rossz életkörülmények miatt sokan úgy érezték, hogy a demokrácia legalapvetőbb problémáik megoldásához sem nyújt segítséget. Bizonyos csoportjaik ugyan kezdetől részt vettek az újjáépítésben, de többségük nem segítette a földreformot, az ipari termelés megindítását.⁶ Az intelligencia aktivizálásának egyik legfontosabb feltétele az volt, hogy javítsák az értelmiség – ekkoriban meglehetősen rossz – hangulatát.

Az értelmiség mozgósításának megszervezésében fontos szerepet játszott a kommunista napilap, a Szabad Nép. Az emigrációból hazatért Révai József, az MKP fő ideológusa április 19-én megjelent cikkében az értelmiséget a nemzeti egység táborába szólította. Felhívta a figyelmet arra, hogy országot építeni, népet nevelni *kizárólag* külső és belső emigránsokkal nem lehet.⁷ Egy hónap múlva a Szabad Népből Darvas József író, baloldali parasztpárti politikus reflektált Révai írására; javasolta, hogy a demokratikus értelmiség tömörítésére Új Szellemi Front elnevezéssel

1 *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948*, Kossuth Könyvkiadó, 1967, 26.

2 *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1946, 11–12, 15, 19, 20, 25, 26, 28, 30.

3 Magyar Közlöny, 1945, 1. no.

4 BALOGH Sándor: *A Magyar Kommunista Párt értelmiségi politikájának feldolgozása az emigráció történetéből*, Századok, 1965, 3. no., 461–462.

5 JAKAB Miklós: *Társadalmi változás és a magyar értelmiség 1944–1948*, Kossuth Könyvkiadó, 1979, 124.

6 Szabad Nép, 1945. május 16.

7 Szabad Nép, 1945. április 19.

mozgalom induljon.⁸ Darvas az alkotó értelmiség legjavából kívánta megalakítani az Új Szellemi Frontot. A cikk megjelenése után a Szabad Szó május 18-19-20-i számaiban Révai József, a baloldali szociáldemokrata Szakasits Árpád, valamint Veres Péter író, baloldali parasztpárti politikus írásait közölte. A kommunista és parasztpárti újságtól eltérően ugyanakkor a szociáldemokrata és a kisgazdapárti sajtóban nem bontakozott ki polémia az Új Szellemi Frontról.

Az értelmiségnek az újjáépítésbe való bevonása körüli polémia már előrevetítették, hogy e rétegnek a politikai életbe való bekapcsolódása mind a pártok, mind az értelmiség részéről bonyolult feladat lesz. Kezdetben az értelmiség többsége az új helyzetben nem tudott tájékozódni; nem tudta, hogy világnézeti értékeihez és politikai érdekeihez melyik párt áll a legközelebb. Nehéz helyzetben voltak maguk a pártok is, mert politikai elképzeléseikkel – mindenekelőtt demokrácia-konceptiójukkal – nehezen lehetett összeegyeztetni az értelmiség múltbeli szerepvállalását és demokrácia-felfogását.

A pártok 1945 tavaszától kezdtek hozzá tudatosan az értelmiség „megszervezéséhez”. Többségük megpróbálta az értelmiséget maga mögött felsorakoztatni – egyfelől azért, hogy bázist teremtsen saját politikája számára, másfelől azért, hogy az 1945 nyarától kibontakozó választási küzdelemben megerősítse pozícióit. Az értelmiségi befolyást elsősorban az értelmiségi érdekek védelmével, illetve a magyar nemzeti (nemzetiségi) kérdésben való állásfoglalással lehetett biztosítani. Megindult a harc az értelmiség befolyásolásáért – elvi alapokon, propagandisztikus eszközök felhasználásával, valamint a korlátozott redisztribúciós formák igénybevételével.

A választási adatok alapján közvetlenül nem elemezhető az egyes társadalmi rétegek, így az értelmiség állásfoglalása sem. A szavazásnál számos gazdasági-társadalmi és szociálpszichológiai tényezőnek szerepe lehetett, de a politikai szempont volt a meghatározó. Az értelmiség többsége úgy látta: politikai modelljének, a polgári demokráciának a perspektivikus megvalósítója a Független Kisgazdapárt lesz, ezért rá szavazott. A Szociáldemokrata Párt vagy a Nemzeti Parasztpárt mellé álltak az értelmiségnek azok a csoportjai, akik politikai elképzeléseiket nem

tudták összeegyeztetni az FKGP programjával. A legkevésbé az MKP-nek sikerült az értelmiséget megnyernie.

II. Az új értelmiség megteremtése

Az 1945-ös választások a rendszerváltozás és az értelmiségpolitika szempontjából fordulópontot jelentettek. A pártok információkat kaptak tényleges bázisukról, politikai befolyásukról. A Magyar Kommunista Párt vezetésének küldött feljegyzés konkrétan elemezte a választások után kialakult helyzetet, kritikusan megállapítva, hogy az értelmiség változatlanul távol áll a párttól.⁹ A kisgazdapárti választási siker után tovább csökkent a kommunisták befolyása az értelmiségre, sőt, az értelmiség baloldal felé hajló része is „megtorpant”.¹⁰

Annak ellenére, hogy az MKP a választások után is arra törekedett, hogy növelje befolyását a régi értelmiség körében, 1945 végétől mindinkább egy új értelmiség megteremtésének igényéből kiindulva közelített ehhez a kérdéshez. Az MKP az új értelmiség megteremtésében igen fontos szerepet szánt az újonnan alakuló „dolgozók iskoláinak”. Kemény Gábor kommunista szemléletű pedagógus szerint a „dolgozók iskolái” adnak közvetlen lehetőséget arra, hogy az úgynevezett értelmiségi vezető osztályt felfrissítsék, intellektuális és erkölcsi szempontból „feljavítsák” a dolgozó társadalom olyan egyénéivel, akik eddig ki voltak rekesztve a tanulás, a magasabb képzés lehetőségeiből.¹¹

Az MKP azonban nemcsak az értelmiségi vezető osztály felfrissítésére gondolt. A párt számára világgossá vált, hogy politikai célját nem tudja megvalósítani olyan értelmiséggel, amely „csak” a szakértelmét bocsátja a munkásosztály rendelkezésére. A Magyar Kommunista Pártnak ezért olyan értelmiségre volt szüksége, amelyet „osztálykötődése” nem akadályoz a népi demokrácia támogatásában, és amely a baloldal törekvéseivel egyetért. Ezért a kommunisták számára egy új, népi értelmiség létrehozása jelentette a megoldást. Rajk László volt illegális MKP-vezető 1945. december 17-én, a Petőfi Sándor Kollégium alakuló közgyűlésén világosan meg is fogalmazta, hogy a demokratikus rendszernek olyan értelmiség-

⁸ Szabad Nép, 1945. május 13. – Az Új Szellemi Front kérdéseivel STANDEISKY Éva: *A Magyar Kommunista Párt irodalompolitikája* (Kossuth Könyvkiadó, 1987) című monográfiája részletesen foglalkozik.

⁹ *Nemzetgyűlés Naplója, Hiteles Kiadás*, I. kötet, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1946, 75., Párttörténeti Intézet Archivuma (PTI Arch.) 274–24/2.

¹⁰ JAKAB Miklós: i. m., 87.

¹¹ PTI Arch. 274–21/73.

gel kell együttműködni, amely nemcsak nemzeti, hanem népi is.¹²

A régi értelmiség nagy része ugyanis a választások utáni politikai harcban, a változó erőviszonyok között még inkább elfordult a politikától. A kommunisták számára a „forradalom” továbbviteléért vívott harc sikerének fontos feltétele volt, hogy megteremtsek a népi demokrácia saját értelmiségi bázisát.

A kommunisták úgy vélték: értelmiség-politikai céljaikat akkor tudják elérni, ha megváltoztatják a felsőoktatásban tanulók szociális összetételét. A Társadalmi Szemle 1946. februári számában a Márciusi Front egyetemi csoportjának egyik volt kommunista vezetője, Losonczy Géza ezért kinyilvánította: meg kell teremteni a munkás és paraszt ifjúság magas és legmagasabb iskoláztatásának feltételeit, és meg kell szüntetni a középiskolákban és az egyetemeken a polgárság és a birtokos osztály monopóliumát.¹³ A baloldali pozícióinak erősítését és az új értelmiség kialakításának követelményét fogalmazta meg az MKP budapesti V/10. körzet oktatáspolitikai javaslata is. E szerint az egyetemeken meghatározott számú helyet kellene fenntartani a munkás-paraszt gyermekeknek.¹⁴ A „dolgozó osztályok” gyermekei érdekében történő változást sürgetett az 1944 decemberében – az MKP kezdeményezésére – alakult MADISZ országos leánykongresszusa is, amely „munkás–paraszt” származású lányoknak kívánt helyet biztosítani a főiskolákon.¹⁵

A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség kezdeti szervezeti és politikai egységét a pártok által létrehozott külön ifjúsági szervezetek törvényszerűen megbontották. Az egység megbontásában szerepet játszhatott az is, hogy a MADISZ-t a kommunista fiatalok irányították, akik fő feladatuknak a szocialista átalakulás megvalósításának elősegítését tekintették. A szervezet lett 1946 tavaszán a „reakció” elleni ifjúsági támadás fő mozgató ereje.

Az új értelmiség megteremtésének bázisául elsődlegesen a paraszti származású értelmiség jöhetett számításba. Őket tartották ugyanis a leginkább elkötelezettnek a „nép” és a „haladás” ügye iránt. Nem véletlen, hogy az új értelmiség létrehozását elősegítő

népi kollégiumok megszervezésének gondolata az 1942-ben létrehozott, az NPP-hez közelálló Györffy István Kollégiumban született meg. Az intézmény növendékei már a háború alatt részt vettek az antifasiszta ellenállási mozgalomban, megismerkedtek a marxizmussal és a munkásmozgalommal is. A parasztpárti gyökerekkel magyarázható, hogy a párt lapja 1945. november 14-én elismerően írt a Györffy Kollégium bátor kísérletéről.¹⁶ Természetesnek vehetjük azt is, hogy a Szabad Szó azt követelte: biztosítsák a parasztság gyermekei számára a minél szélesebb körű iskoláztatás feltételeit.¹⁷

A parasztpárti vallás- és közoktatásügyi miniszter, Keresztury Dezső 1946 áprilisában, a Nemzeti Parasztpárt székházában a közoktatás reformjával kapcsolatos előadásában azt az álláspontot képviselte, hogy az „elhasználódott” vezető réteg helyére új embereket kell állítani. Keresztury az oktatási reformot az új hatalmi elit létrehozása szempontjából nélkülözhetetlennek tartotta. Úgy vélte: az új vezető réteg forrásvidéke a megújuló és felemelkedő parasztság lesz.¹⁸

A Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt egyetértett abban, hogy szükség van egy új értelmiségre, ezért helyeselték a Györffy István Kollégium 1946. július 10-i évzáró ünnepén elhangzott felhívást, amelyben a kollégium vezetősége a magyar társadalomhoz fordult a Népi Kollégiumokat építő mozgalom ügyében.¹⁹ Az ünnepségen megjelentek a politikai pártok és a kormány képviselői is. Rákosi Mátyás, a moszkvai emigrációból hazatért főtitkár a Magyar Kommunista Párt nevében üdvözölte a Kollégium kezdeményezéseit, és megígérte, hogy a párt teljes erővel mögéje áll. Az ugyancsak moszkvai emigráns kommunista közlekedési miniszter, Gerő Ernő a MÁV-nak, a Postának és a Közlekedési Minisztériumnak alárendelt intézmények terhére vállalta 50 népi kollégista teljes ellátását, további 500 kollégista számára évente egyszer a lakóhelyéről a kollégiumba, illetve haza az ingyenes utaztatást. Rajk László kommunista belügyminiszter megígérte, hogy a feloszlott egyházi szervezetek vagyonát a népi kollégiumoknak fogják juttatni. Az évzárón megjelent a kisgazdapárti centrumhoz tartozó köztársasági elnök, Tildy Zoltán is, akít megdöbrentett, hogy

12 *Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fűjják. Népi Kollégiumok 1939–1949. Dokumentumgyűjtemény*, Akadémiai Kiadó, 1977, 167.

13 LOSONCZY Géza: *Ifjúság a választáson*, Társadalmi Szemle, 1946. február, 100.

14 PTI Arch. 274–21/73.

15 Szabadság, 1946. június 2.

16 Szabad Szó, 1945. november 14.

17 Szabad Szó, 1946. május 16.

18 Szabadság, 1946. április 14.

19 Szabadság, 1946. július 12.; *Sej a mi lobogónkat...*, 187.

a háború után a parasztság gyermekeinek száma csökkent a főiskolákon, ezért a magyar demokrácia feladatának tartotta, hogy megfordítsák ezt a tendenciát. Az ugyancsak a centrumhoz tartozó kisgazdapárti miniszterelnök, Nagy Ferenc bizonyos volt abban, hogy azok a parasztfiúk, akik ebben a demokratikus légkörben végzik el tanulmányaikat, nem lesznek hűtlenek „fajtájukhoz”. Szakasits Árpád, az SZDP főtitkára anyagi és erkölcsi támogatásáról biztosította a mozgalmat; Veres Péter, a Nemzeti Parasztpárt elnöke pedig azt hangsúlyozta, hogy a magyar gyermekek 75 %-a paraszt, ezért mindenekelőtt az ő számukra kell meghódítani az oktatás világát. A Népi Kollégiumokat Építő Mozgalomhoz csatlakozott az 1945 februárjában alakult Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) és a szakszervezetek is. Az indulásnál a pártok között csak annyiban volt eltérés, hogy az FKGP-t és NPP-t képviselő politikusok a hangsúlyt a parasztságra, felemelésének szükségességére helyezték. A hozzászólásokból látható, hogy a pártok elsősorban a „demokratikus közoktatásért” és a „demokratikus értelmiség” megteremtéséért vívott harcban látták a NÉKOSZ jelentőségét.

A mozgalom meghirdetése után a kezdeményezést a baloldali sajtó is támogatta. A Szabad Nép és a Szabad Szó arra szólított fel, hogy épüljenek ki a népi kollégiumok.²⁰ A Népszava július 12-i száma például amellett foglalt állást, hogy támogat minden népi kollégiumot.²¹ Az országos hálózat összefogására 1946. július 16-án társadalmi jellegű központi irányító szervezet alakult, a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége, amelynek főtitkára Szabó Gergely lett.²² Tóth Benedek a Szabad Szó augusztus 20-i számában a népi kollégiumok ügyét nemzeti ügynek nevezte.

A népi kollégiumok jelentőségét növelte az is, hogy nemcsak szakmai képzést biztosítottak, hanem rendszeresen foglalkoztak fontos társadalmi-politikai kérdésekkel, aktívan részt vettek a „haladó” társadalmi mozgalmakban – így segítve a demokrácia napi és perspektivikus feladatainak megoldását.

A Magyar Kommunista Pártnak 1946 nyarán az volt a meggyőződése, hogy csak a dolgozó parasztság

és a munkásság soraiból „kitermelődött” értelmiség tudja maradéktalanul elfogadni a magyar demokráciát.²³ E koncepciónak megfelelően 1946. július 24-i parlamenti felszólalásában Gyenes Antal kommunista képviselő kifejtette, hogy a párt nem nyugodhat bele abba, hogy az elmúlt évek során ezer meg ezer paraszt és munkás fiú rekedt kívül az egyetemek falain, ugyanakkor pontosan ezek az ifjúsági rétegek azok, amelyekre a demokrácia a legjobban számíthat, amelyek legjobb pillérei és bázisai lehetnek a demokráciának.²⁴ Az MKP vezetőségén belül Rajk László rokonszenvezett leginkább a NÉKOSZ-szal, aki a Belügyminisztériumot is igénybe vette a mozgalom támogatására. A minisztérium elhatározta, hogy megynként 50-100 személyes kollégiumokat állít fel. Rajk az alispánok kötelességévé tette, hogy hatáskörükben a NÉKOSZ-t valódi társadalmi mozgalommá szélesítsék, s mind erkölcsileg, mind anyagilag teljes mértékben támogassák.²⁵

Megindult a harc az új demokratikus értelmiségi ifjúságért. Huszonöt Győrffy-kollégista a megyeszékhelyekre ment, hogy a vidéki középiskolai népi kollégiumok szervező munkájában részt vegyen.²⁶ 1946 szeptemberében 44 népi kollégium 1627 diákkal kezdte el munkáját.²⁷ A pártok többsége a kollégiumok jelentőségét továbbra is elsősorban a kultúra „demokratizálásáért”, a „demokratikus” közoktatásért, a „demokratikus” szellemű értelmiség megteremtéséért vívott harcban látta.²⁸

A parasztpárti politikusok szerint a kollégiumoknak elsősorban a paraszti származású fiatalok nevelését kell szolgálniuk. Az NPP balszárnyához tartozó Erdei Ferenc és Darvas József a kollégiumok fő feladatát abban látták, hogy erősítsék a munkás–paraszt szövetséget. Másként közelített a kérdéshez Veres Péter. A munkásosztály vezető szerepét elfogadó Erdeivel és Darvassal szemben úgy gondolta: egy paraszti túlsúlyú társadalomban a „népi demokrácia” elsősorban parasztdemokráciát jelent, amelyben a „progresszív” parasztság a vezető szerep.²⁹

20 Szabad Nép, 1946. július 11., Szabad Szó, 1946. július 11.

21 Szabad Szó, 1946. augusztus 20., Népszava, 1946. július 12.

22 SZEMERE Vera: *A NÉKOSZ történetéhez*, Párttörténeti Közlemények, 1975, 4. no., 6. (A tanulmány sok hasznos információt tartalmaz, de a dolgozat szerzője nem ért egyet Szemere Vera szemléletével.)

23 RÁKOSI Máttyás: *A fordulat éve*, Szikra, 1948 (második kiadás), 174.; *Sej, a mi lobogónkat...*, 195–196.

24 *Nemzetgyűlés Naplója*, II. kötet, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1948, 428.

25 *Sej, a mi lobogónkat...*, 196.

26 Uo.

27 SZEMERE Vera: i. m., 8.

28 SZEMERE Vera: i. m., 6.

29 SZEMERE Vera: i. m., 7.

A parasztpárti vezetőkkel ellentétben Révai József a népi kollégiumok elsődleges feladatát abban látta, hogy megteremtsék a munkásosztály vezető szerepét, a munkásság és a parasztság egymásra utaltságát, a munkás és a parasztdemokrácia egybeolvadásának (egybeolvasztásának) lehetőségét. Ezért a párt fő ideológusa a népi kollégiumok támogatását a Magyar Kommunista Párt értelmiségpolitikájának központi feladatává tette. Révai ugyanakkor elvárta a népi kollégistáktól, hogy a népi demokráciáért vívott harcban aktívan vegyenek részt.³⁰

III. A NÉKOSZ eltérő értelmezései

A koalíciós jellegű, de kommunista irányítás alatt álló folyóirat, a Fórum 1946. decemberi számában Tóth Benedek nem is tagadta, hogy a népi kollégiumok elsődlegesen politikai szempontból létrejött értelmiségképző intézmények, amelyek a volt uralkodó osztály művelődési monopóliumának felszámolását megkezdő, a munkásság és parasztság osztályérdekeit kifejezni tudó új, demokratikus értelmiség létrehozását segítik. Tóth Benedek szerint a „demokratikus” erők egyik fő célja a népi kollégiumok létrehozásával az volt, hogy az onnan kikerülő értelmiségnek más viszonya legyen a „dolgozó osztályokhoz”, mint a régi értelmiségnek.³¹ Az MKP szerint a „népi demokráciának” szüksége van saját értelmiségre.

A Magyar Kommunista Párt 1946 őszétől, a demokráciával való szakítás meghirdetésétől már politikai okokból sem kívánta bevonni az irányításba a régi szakértelmiséget, ezért jövőbeli hatalomra jutásakor fontos szerepet szánt az új értelmiségnek. „Politikai előfeltétel például, hogy olyan emberek vezessék a gazdasági életet – mondotta Rákosi Mátyás a magánalkalmazottak közgyűlésén 1946. december 15-én –, akik igenlik a demokráciát, akik nem szkeptikusan vagy éppen ellenségesen viselkednek a demokráciával szemben, hanem akik teljes erővel nekifeszülnek annak a munkának, amely a fiatal magyar demokráciát talpra állítja.”³² Az új szakértelmiség megteremtésének fontosságát hangsúlyozó Rákosi ugyanakkor még nem mondta ki, hogy a kollégiumok a politikai elit kinevelésének szervezetei. A baloldali erők a népi kollégiumoktól „még csak” az új értelmiség létrejöttét remélték; abban bíztak, hogy hozzájá-

rulnak az értelmiségi utánpótlást biztosító egyetemek demokratizálásához és a nevelési rendszer megváltoztatásához.³³

A Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt a kollégiumi mozgalom szervezése során megpróbálta érvényesíteni a koalíciós elvet, de már a szervezés kezdetén, a mozgalom megindítása idején kitűnt, hogy a koalíciós szellem nem lehet tartós a kollégiumi mozgalomban a pártok eltérő politikai céljai miatt. A Szociáldemokrata és a Független Kisgazdapárt több területen nem értett egyet a mozgalom eszmeiségével. Az FKGP a közoktatás demokratizálásának szükségességét nem tagadta, de tiltakozott az ellen, hogy a kollégiumok származási megkülönböztetést alkalmaznak, mondván, hogy ezzel új osztálykiváltságot teremtenek, amely gátjává válik a demokratikus megújulásnak. A kollégiumok szerintük pártpolitikai eszközzé válnak, e célra képeznek ki janicsárokat.³⁴

Hasonlóan értelmezte a helyzetet a Szociáldemokrata Párt is. Bár a NÉKOSZ nagyobb rendezvényein néhányszor az SZDP vezetői is részt vettek, a párt meglehetősen korán visszahúzódott a szervezettől, illetve saját kollégiumokat kívánt létrehozni. Az első SZDP-kollégium, az Ady Kollégium szervezése 1946 augusztusában kezdődött, és decemberben fejeződött be.³⁵ A kisgazdák és a szociáldemokraták úgy látták, hogy a kollégiumok az MKP és NPP politikai eszközei, és ennek megfelelően önálló kollégiumi mozgalom létrehozására törekedtek.

A kollégiumok megalakításával az elsődleges cél valóban az volt, hogy a „népi demokráciával” nem azonosuló, illetve passzív értelmiség helyett egy olyan új értelmiség alakuljon ki – ebből a szempontból igaza volt a kritikának –, amely a „népi demokratikus” erők érdekeit fejezi ki, és „meggyorsítja” a régi értelmiségnek a „népi demokráciához” való közeledését.

A kommunista értelmiségpolitika az új értelmiség létrehozásának kezdeményezése mellett a régi értelmiség megnyerését továbbra is fontos feladatának tartotta. „Felesleges azon vitatkozni – írta Révai József a Szabad Nép szeptember 8-i számában –, hogy a régi középosztálybeli értelmiség elveszett a demokrácia számára, vagy átnevelhető... Mi hisszük, hogy leg-

30 Szabad Nép, 1946. szeptember 8.

31 TÓTH Benedek: *Új népi értelmiség*, Fórum, 1946. december, 325.

32 RÁKOSI Mátyás: *A magyar demokráciáért*, Szikra, 1948 (harmadik kiadás), 392.

33 TÓTH Benedek: i. m., 358.; Szabad Szó, 1946. július 21., október 21.

34 SZEMERE Vera: i. m., 11.

35 MOLNÁR János: *A Szociáldemokrata Párt oktatáspolitikájának fő vonásai 1944–1948*, Kossuth Könyvkiadó, 1985, 125.

alább egy része átnevelhető, hogy éppen a legjobbjak nem vész el a demokrácia számára. De ettől függetlenül a demokrácia létérdeke és kötelessége, hogy új értelmiséget neveljen a parasztok és a munkások gyermekeiből.” Hasonló véleményt alakított ki ebben a kérdésben a magyarországi illegális kommunisták egyik vezetője, Kállai Gyula is. Az új értelmiség létrehozásának kezdeményezésekor az MKP vezérével az volt – írta Kállai –, hogy az új élet építésének talaján egybe kell forrni a régi és új értelmiségnek.³⁶

Mint látható, a Magyar Kommunista Párt 1946 kora őszen még állást foglalt amellett, hogy a pártnak meg kell becsülnie, türelmes munkával meg kell nyernie a régi értelmiséget. A párt – kezdetben mérsékelt – értelmiségpolitikai elveit azonban a gyakorlati politikában 1946 ősztől már súlyos tévedések terhelték.

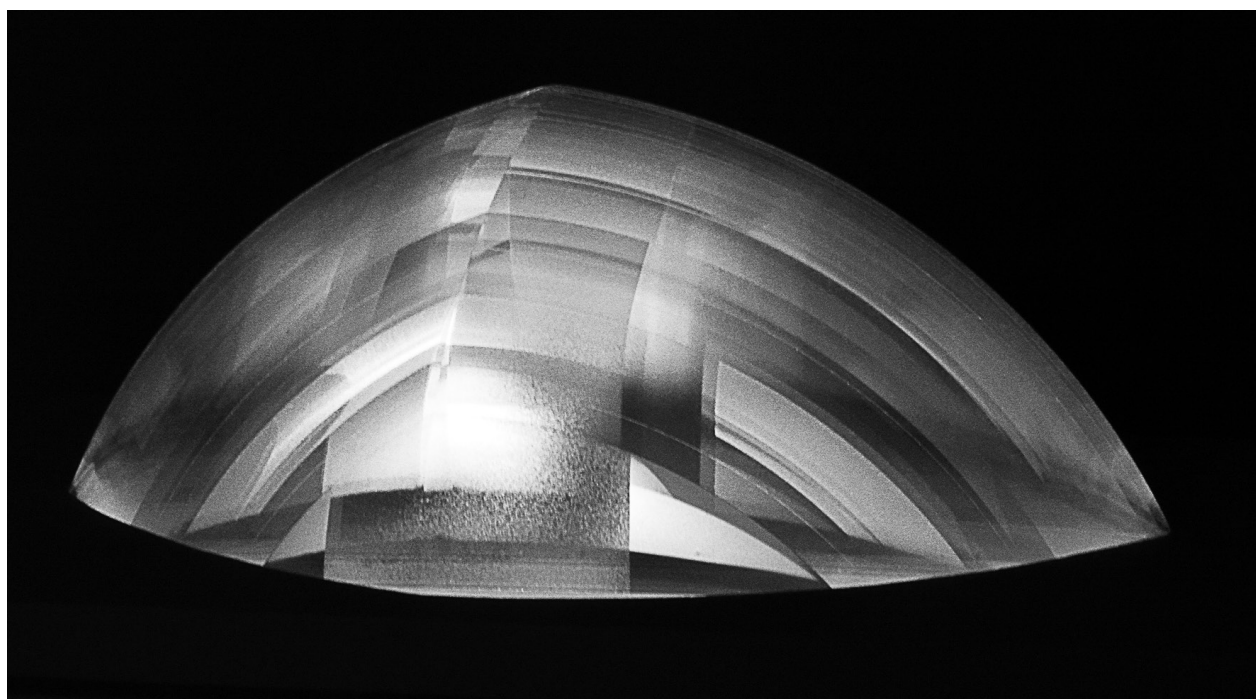
Az MKP politikájában radikális változás történt a párt 1946. szeptember 28. és október 1. között megtartott kongresszusán. A kommunista vezetők ekkor deklaráltak az addig általuk is többékevésbé betartott demokratikus játékszabályokkal. A párttanácskozás kimondta: „ki a nép ellenségeivel

a koalícióból”.³⁷ Ezzel 1946 őszen megkezdődött a politikai centrum kiszorítása és megsemmisítése, ami 1948-ban már a koalíciós baloldal „elhalásával” folytatódott, és egy diktatórikus rendszer kiépüléséhez vezetett.

A hegemónisztikus hatalomgyakorlás megvalósítása, majd a proletárdiktatúra kiépítése után az MKP kezdte átalakítani a NÉKOSZ eredeti „osztálybázisát”. Erre azért is volt „szüksége” a pártnak, mert a népi kollégiumokban a paraszti származású fiatalok domináltak. A munkás származásúak aránya nem haladta meg a 11 %-ot. A népi jelleg ezáltal a paraszti jelleget is jelentette. Ez a paraszti jelleg azonban 1948-tól már nem felelt meg a proletárdiktatúrának, a munkásosztály vezető szerepére törekvő és azt megvalósító Magyar Kommunista Pártnak. A Magyar Dolgozók Pártja 1948. június 12–14-i létrejötte után a pártvezetők többségének nem volt szüksége a nagyrészt paraszti eredetű, harmadikutas eszmei talajon álló, a népi írók által befolyásolt, az önkormányzatíságot megvalósító, a kollektív vezetés elve alapján működő öntudatos kollégistákra. Így egyenes út vezetett a mozgalom 1949-es megszüntetéséhez.

36 KÁLLAI Gyula: *Szocializmus, népfront, demokrácia*, Kossuth Könyvkiadó, 1971, 342.

37 *A Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt határozatai...*, 72.

Tél, 2015